

Εἰς τοὺς μὲν ἔνεκεν τοῦ ἀδαιρέτου τῆς ἀρετῆς συνενοῦνται πᾶσαι αἱ ἀρεταί, εἰς τοὺς δὲ πᾶσαι αἱ κακίαι. (Στοβ. 4, 198. ἀρέσκει τῷ τε Ζήνωνι, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ Στωϊκοὺς φιλοσόφους, δύο γένη τῶν ἀνθρώπων εἶναι, τὸ μὲν τῶν σπουδαίων, τὸ δὲ τῶν φαύλων· καὶ τὸ μὲν τῶν σπουδαίων διὰ παντός τοῦ βίου χρῆσθαι τὰς ἀρετάς, τὸ δὲ τῶν φαύλων ταῖς κακίαις. Πλουτ. c. pot. 10, 4. ναί, φασίν· ἀλλ' ὡσπερ ὁ νήχων ἀπέχων ἐν θαλάττῃ τῆς ἐπιφανείας οὐδὲν ἤττον πνίγεται τοῦ καταδεδυκότος ὀργυιᾶς πεντήκοντα, οὕτως οὐδὲ οἱ πελάζοντες ἀρετῇ τῶν μακρὰν ὄντων ἤττον εἰσὶν ἐν κακίᾳ· καὶ καθάπερ οἱ τυφλοὶ τυφλοὶ ἐπὶ κἄν ὀλίγον ὕστερον ἀναβλέπειν μέλλωσιν, οὕτως οἱ προκόπτοντες ἄχρις οὐ τὴν ἀρετὴν ἀναλάβωσιν ἀνόητοι καὶ μοχθηροὶ διαμένουσι). Πᾶσα πρᾶξις τοῦ σπουδαίου εἶναι ἐνάρετος ἢ πραγματίωσις πολλῶν ἀρετῶν (Στοβ. 11, 118), ἀπεναντίας δὲ ὁ φαῦλος οὐδὲν ἀγαθὸν δύναται νὰ πράξῃ. Ἐντεῦθεν ἔπεται αὐθις ὅτι πάντως οἱ μὲν σπουδαῖοι ἢ οἱ σοφοὶ εἶναι ἐπίσης ἐνάρετοι, πάντες δὲ οἱ μωροὶ ἢ ἀπαίδευτοὶ εἶναι ἐπίσης κακοί. Ἄν τις ἀπέχη ἑκατὸν στάδια ἢ ἐν μόνον τῆς πατρίδος του, καὶ κατὰ τὰς δύο ταύτας περιστάσεις εἶναι ἐκτός αὐτῆς· οὕτω καὶ ὁ μὴ κατ' ἀρετὴν πράττων, δὲν εἶναι ἐν τῇ ἀρετῇ. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τῶν πράξεων, ἅπασαι αἱ ἀγαθαὶ πράξεις (κατορθώματα) εἶναι ἴσαι πρὸς ἀλλήλας, ὡσαύτως δὲ καὶ πᾶσαι αἱ κακαὶ (ἀμαρτήματα) (Cic. parad. 3. ὅτι ἴσα τὰ ἀμαρτήματα καὶ κατορθώματα. — Διογ. VII, 101 δοκεῖ δὲ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἴσα εἶναι καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἐπ' ἄκρον εἶναι αἰρετὸν καὶ μήτε ἄνεσιν μήτε ἐπίτασιν δέχεσθαι. 120· ἀρέσκει τε αὐτοῖς ἴσα ἠγεῖσθαι τὰ ἀμαρτήματα.. εἰ γὰρ ἀληθὲς ἀληθοῦς μᾶλλον οὐκ ἔστιν οὐδὲ ψευδὲς ψεύδους· οὕτως οὐδὲ ἄπᾶτη ἀπάτης οὐδὲ ἀμάρτημα ἀμαρτήματος.

Ἐνεκεν τοῦ ἀφηρημένου τρόπου δι' οὗ οἱ Στωϊκοὶ προσδιώριζον τὴν ἀρετὴν, δὲν ἐνησχολοῦντο πῶς νὰ προσδιορίσωσι τὰς διαφόρους ἀρετάς καὶ τὰ καθήκοντα, πῶς νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ φύσιν ζῆν εἰς τὰς συγκεκριμένας σφαίρας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ πράξεως, ἀλλ' ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἀπολύτως ἠθικοῦ ἰδανικοῦ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ σοφοῦ ἀνδρός, ἔκθεσιν, δι' ἧς ἡ στωϊκὴ ἠθικὴ προτίθεται τὴν προσωποποίησιν τῆς ἠθικῆς ιδέας. Ἴδου ὅθεν πῶς περιγράφει τὸν σοφόν.

Ὁ σοφὸς εἶναι ἐντελῶς ἐνάρετος, ἀναμάρτητος καὶ ἀνεπίληπτος (Στοβ. 11, 230· Δ. Λ. VII, 122. Οἱ σοφοὶ εἶναι ἀναμάρτητοι τῷ ἀπεριπτώτους εἶναι ἀμαρτήματι. Εἶναι ὅθεν ἐντελῶς εὐδαίμων (διότι ἡ εὐδαιμονία συνίσταται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀρετὴν) ὥστε οὐδὲ τοῦ Διὸς ἀπολείπεται (Πλουτ. Στωϊκ. 13, 2. Στοβ. 11, 198. Senec. pron. I. bonus ipse tempore tantam a Deo differt). Εἶναι ὁ μόνος ἐλεύθερος διότι αὐτὸς μόνος προσδιορίζεται ἀφ' ἑαυτοῦ· ὁ μόνος καλός, διότι μόνη ἡ ἀρετὴ ἔχει καλλονήν· ὁ μόνος πλούσιος, διότι ὁ ἀληθὲς πλοῦτος συ-

ίσταται εις τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀναγκῶν. Εὐρεθεὶς εἰς θέσιν ἀκροσφαλῆ, π. χ. ὑποστάς σωματικὸν πόνον, ἢ ἀνίατον ἀσθένειαν, ἢ δυσχέρειαν περιστάσεων, δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ ἐλευθερίαν του, τὴν περὶ τῆς ζωῆς ἀδιαφορίαν του, ἐπειδὴ ἐκυσίως ἀπολύεται τοῦ βίου (ἐξάγει ἑαυτὸν τοῦ βίου). Οἱ Στωϊκοὶ ἐδόξαζον ὅτι ἠθικῶς ἐπιτρέπεται ἡ αὐτοχειρία, ἣν συνήθως παρίστανον διὰ τοῦ ὅρου ἐξαγωγή, διότι κατ' αὐτοὺς ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος εἰσαν ἀδιάφορα· ἐπιτρέπεται ὁμως εἰς μόνον τὸν ἐνάρετον, διότι οὗτος μόνος δύναται νὰ κρίνῃ, ἂν ὑπάρχῃ ἢ μὴ λόγος βάσιμος πρὸς αὐτήν. Ὁ κυριώδης προσδιορισμὸς τοῦ σοφοῦ εἶναι ἡ ἀπάθεια, δηλαδὴ ἡ πλήρης ἐλευθερία ἀπὸ παντὸς πάθους, ἀπὸ πάσης διαταράξεως τῆς ψυχικῆς γαλήνης, τὸ σύνθημά του εἶναι *nil admirari, nihil metuere*. Ἡ περαιτέρω ἐξεικόνισις τοῦ ἰδανικοῦ τούτου, δι' ἧς οἱ Στωϊκοὶ ὑπέπεσον εἰς τὰς μεγαλητέρας παραδοξολογίας, ἔτεινεν ὅπως ἡ σοφὸς παρασταθῆ εἰς πάσας τὰς ἐνδεχομένας βιωτικὰς περιστάσεις, ἵνα πανταχόθεν καταδειχθῆ ἡ τελειότης του. Τὸν παρέστησαν ὡς τὸν μόνον γινώσκοντα τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ δυνάμενον νὰ τὸ μεταδίδῃ καὶ νὰ τὸ ἐφαρμόζῃ, ἐπομένως ὡς τὸν μόνον ποιητὴν, ῥήτορα, διαλεκτικόν, στρατηγόν, βασιλέα· ὡς τὸν μόνον πατέρα, φίλον, εὐεργέτην· ὡς τὸν συνάπτοντα ἐν ἑαυτῷ, ἐνεκεν τῆς φρονήσεως καὶ παιδείας του, πάσας τὰς ἐξόχους καὶ καλὰς ιδιότητας (Διογ. VII, 122. Πλουτ. περὶ ἀταραξ. ψυχ. 12· ἐνιοὶ τοὺς μὲν Στωϊκοὺς οἶονται παίζειν, ὅταν ἀκούσωσι τὸν σοφὸν παρ' αὐτοῖς μὴ μόνον φρόνιμον καὶ δίκαιον καὶ ἀνδρείον, ἀλλὰ καὶ ῥήτορα καὶ στρατηγόν καὶ ποιητὴν καὶ πλούσιον καὶ βασιλέα προσαγορευόμενον). (Orat sat. I, 3, 124. Si dives qui sapiens est, et sutor bonus et solus formosus et est rex: cur optas quod habes? Ep. I 1, 106. Sapiens vero minor est jove: dives, liber, honoratus, pulier rex denique regum. Cic. acad 11, 44, 136 Sapientes solos reges, solos divites, solos formosos), ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου, ἐπειδὴ ὑπέκει εἰς μόνον τὸν ἐσωτερικὸν νόμον τῆς ἀρετῆς εἶνε ἐλεύθερος ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ τῶν ἐθίμων, τῶν πολιτικῶν διατάξεων, οὐδὲ ὀκνεῖ καὶ ν' ἀντιστῆ εἰς ταύτας καὶ νὰ πράττῃ μόνον ὅ,τι ἀποδέχεται ὡς τῷ ὄντι βασιζόμενον ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὸ ἰδανικὸν τοῦ σοφοῦ ἡ στωϊκὴ ἠθικὴ ἐνῶ συμπληροῦται παρίστησιν ὁμως σύναμα καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς αὐτῆς καὶ παράλογον. Προκαλούμενοι οἱ Στωϊκοὶ νὰ δείξωσι τοιοῦτον σοφόν, ἠπόρουν ἀδυνατοῦντες νὰ ἀπαντήσωσι. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι, ὁ Σωκράτης, ὁ Διογένης, ὁ Ἀντισθένης, ἴσταντο κατ' αὐτοὺς εἰς τὸ βῆμα τῆς προκοπῆς, τῆς προοδευτικῆς προσεγγίσεως εἰς τὴν ἀρετὴν (Δ. Λ. VII, 91). Ἄλλ' οἱ προκόπτοντες, κατὰ τὴν ἀφηρημένην αὐτῶν ἐννοιαν τῆς ἀρετῆς, οὐδαμῶς εἰσὶν ἀμείνους τοῦ φαύλου (Δ. Λ. VII, 127). Ἐνῶ ὅθεν οἱ Στωϊκοὶ κατ' ἀρχὰς διήρσαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς δύο τάξεις, τὴν τῶν

σοφῶν, καὶ τὴν τῶν μωρῶν, καταφθίνας νῦν, ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδεὶς σοφὸς ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι ὁ κόσμος σύγκειται ἐκ μωρῶν, καθ' ὅλου δέ, ὅτι ὁ Στωϊκὸς σοφὸς εἶναι ἰδανικόν τι ἀπραγματίωτον. Τὸ ἀνέφικτον ὄθεν τῆς ἀρετῆς, τὸ ἀδύνατον τοῦ κατ' ἀρετὴν πράττειν, ἢ ἐκ τοῦ βίου ἐξαγωγή εἶναι αἱ ἐλλειμματώδεις συνέπειαι τῆς στωϊκῆς ἠθικῆς, ἅστινας ἐξήλεγξαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι.

Εἰς τὴν ζωγραφίαν τοῦ σοφοῦ ἢ ἠθικὸς ἰδανισμὸς τοῦ στωϊκοῦ συστήματος ἐφθασεν εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον, ἀλλ' ἀπέδειξεν ἐνταύτῳ ὅτι εἶναι ἀπραγματίωτος καὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον. Οὐδὲ ἠδύνατο οἱ Στωϊκοὶ νὰ ἀποκρύψωσι τοῦτο τὸ ἐλλεῖμμα, καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ἀπέδιδεν μεγάλην ἀξίαν καὶ βαρύτητα εἰς τὴν πρακτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰδίου αὐτῶν συστήματος, καὶ εἰς τὴν συμφωνίαν του πρὸς τὴν γενικὴν κρίσιν, πρὸς τὸν γενικὸν ἀνθρώπινον λόγον, συνησθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀναπληρώσωσι τὸ κενὸν ἐκεῖνος. Ἐπομένως δὲ ἀπεπειράθησαν νὰ συμβιάσωσι τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῶν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πρακτικοῦ βίου, πρὸς τοὺς ὅρους τῆς πραγματικότητος διὰ μετριάσεων τινῶν καὶ παραχωρήσεων. Ἐντεῦθεν προῆλθε λοξοδρομία τις καὶ παρεκτροπὴ ἐκ τῆς εὐθείας γραμμῆς τοῦ συστήματος, ἥστινος τὰς διαφόρους περιστροφὰς ἀνάγκη διὰ βραχείων νὰ διέλθωμεν.

Οὕτω π. χ. βλέπομεν ὅτι ὁ Χρύσιππος ὡμολόγησεν ὅτι οὐδὲν ἀντιλέγει, εἴαν τις προαιρῆται τὰ μὲν προηγμένα νὰ ὀνομάζη ἀγαθὰ, τὰ δὲ ἀποπροηγμένα κακὰ. (Πλουτ. περὶ τῶν Στωϊκ. 30, 4. ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἀγαθῶν τρόπον τινὰ συγχωρεῖ ὁ Χρύσιππος καὶ δίδωσι τοῖς βουλομένοις τὰ προηγμένα καλεῖν ἀγαθὰ, καὶ κακὰ τὰναντία). Διὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης περὶ τῶν αἰρετῶν καὶ φευκτέων, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος προσέλαβεν ἤδη μείζονα προσδιορισμὸν. Παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Στωϊκοὶ διὰ τοῦ καθήκοντος ἐν γένει ἐννοοῦσι τὴν κατὰ λόγον πράξιν, ἣτις γίνεται κατόρθωμα ἐφ' ὅσον αὕτη πράττεται μετ' ὀρθῆς προαιρέσεως. Τὸ ἐμπεριεχόμενον τοῦ καθήκοντος ἦτο τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κατὰ λόγον. Ἄλλ' ἤδη εἶναι διπλοῦν, ὅπερ ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι καὶ τὸ αἰρετόν. Ἐὰν τὸ ἀγαθὸν ἦτο τὸ μόνον ἐπιτρεπόμενον ἀντικείμενον τῶν προσπαθειῶν μας, τότε ὑπῆρχε καὶ ἐν μόνον καθῆκον, ἢ πραγματίωσις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὰν ὅμως ἀπεναντίας ἐκτὸς τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ ὑπάρχωσι καὶ σχετικὰ ἀγαθὰ, ἅτινα δύναται τις νὰ ὀρέγηται οὐχὶ βεβαίως ἀπολύτως ἀλλὰ κατὰ πάσας ἐκείνας τὰς περιπτώσεις. ἐν αἷς ἐπιδιώκονται ἄνευ βλάβης τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ ἢ τῆς ἀρετῆς, καὶ εἴαν ἐκτὸς τοῦ ἀπολύτου κακοῦ ὑπάρχωσι καὶ σχετικὰ κακὰ, ἅτινα δικαιούμεθα ν' ἀποφεύγωμεν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὄρον, ἐπομένως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπεκτείνεται καὶ ἡ περιφέρεια τῶν καθηκόντων μας, καὶ ἐκτὸς τῶν ἀπολύτων καθηκόντων, ἅτινα συγκεφαλαιοῦνται ἅπαντα εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ

κατ' ἀρετὴν πράττειν, ἀναφύονται καὶ πολλὰ σχετικὰ καθήκοντα, ἅτινα κατὰ διάκρισιν ἐκείνων ἔχουσιν ὡς ἐμπεριεχόμενον τὴν πρόσληψιν τῶν αἰρετῶν καὶ τὴν ἀποτροπὴν τῶν φευκτέων. Ἐνταῦθα δὲ ἀναφέρεται ἡ στωϊκὴ διάκρισις τῶν καθηκόντων εἰς τὰ ἀείποτε ἰσχύοντα, καὶ εἰς τὰ κατὰ τινὰς περιστάσεις, καὶ τὰ μὲν ἐκάλουν οἱ Στωϊκοὶ *τέλεια* τὰ δὲ *μέσα* (Διογ. VII, 109. Τῶν καθηκόντων τὰ μὲν αἰεὶ καθήκει τὰ δὲ οὐκ αἰεὶ καὶ αἰεὶ μὲν καθήκει τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν· οὐκ αἰεὶ δὲ τὸ ἐρωτᾶν, τὸ ἀποκρίνεσθαι καὶ περιπατεῖν καὶ τὰ ὅμοια. — Στοβ. 11, 158. Τῶν δὲ καθηκόντων τὰ μὲν εἶναι φασὶ τέλεια, ἃ δὴ καὶ κατορθώματα λέγεσθαι . . . οὐκ εἶναι δὲ κατορθώματα τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα, ἃ δὴ οὐδὲ τέλεια καθήκοντα προσαγορεύουσιν, ἀλλὰ μέσα, οἷον τὸ γαμεῖν, τὸ πρεσβεῦειν, τὸ διαλέγεσθαι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια).

Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ ὑποκειμενικὴν ἔποψιν τὸ στωϊκὸν σύστημα μετριάζον τὴν αὐστηρότητα του ἀπεπειράθη ὅπως προσέλθη ἐγγύτερον εἰς τὸν βίον καὶ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας. Συνεπεία τῶν καθαρῶν ἠθικῶν του ἀρχῶν ἐτίθετο ἀρχικῶς ὡς βᾶσις ἡ ἀπάθεια, ἥτοι ἡ ἀπόλυτος ἐξεύρεσις παντὸς αἰσθητικοῦ στοιχείου, παντὸς πάθους. Ἄλλ' ἤδη αἱ ἀρχαὶ ἐκείναι διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν προηγημένων ἐμετριάσθησαν ἐφ' ὅσον οἱ Στωϊκοὶ παρεχώρουν ὅτι καὶ ὁ σοφὸς αἰσθάνεται λύπην, ὅτι καὶ αὐτὸς εἰς τινὰς περιστάσεις δὲν μένει πάντῃ ἡρεμὸς (Senec. de ira I 16 ὅταν ὁ σοφὸς βλέπῃ τι ἀποτρόπαιον non . . . tangetur animus ejus eritque solito commotior? fateor sentiet levem quendam tenuemque motum.—Nam, ut dixit seno, in sapientis quoque animo etiam cum vulnus sanatum est cicatrix manet). Πρὸς δὲ ἐνταῦθα ἀναφέρεται καὶ ἡ στωϊκὴ διδασκαλία περὶ τῶν εὐπαθειῶν ἢ περὶ τῶν κατὰ λόγον διαθέσεων αἵτινες ἐνδέχεται νὰ ἐνυπάρχωσιν εἰς τὸν σοφόν. Οἱ Στωϊκοὶ ἠρίθμουν τρία γένη τούτων τῶν ἀπαθειῶν, ἐκτὸς πολλῶν εἰδῶν. (Διογ. VII, 115. εἶναι δὲ καὶ εὐπαθείας φασὶ τρεῖς, χαρὰν, εὐλάβειαν, βούλησιν· καὶ τὴν μὲν χαρὰν ἐναντίαν φασὶν εἶναι τῇ ἡδονῇ οὖσαν εὐλογον ἔπαρσιν· τὴν δὲ εὐλάβειαν τῷ φόβῳ οὖσαν εὐλογον ἔκκλισιν· τῇ δὲ ἐπιθυμίᾳ ἐναντίαν φασὶν εἶναι τὴν βούλησιν οὖσαν ἄλογον ὄρεξιν. Εἶδη δὲ τῆς μὲν βουλήσεως εἶναι εὐνοία, εὐμένεια, ἀσπασμός, ἀγάπησις, τῆς δὲ εὐλαθείας, αἰδώς, ἀγνεία, τῆς δὲ χαρᾶς, τέρψις, εὐφροσύνη, εὐθυμία). Τέλος δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ συγκαταβῶσι καὶ εἰς ἄλλην τινὰ παραχώρησιν, ἐμμέσως ἐγκαταλιπόντες τὴν ἀπότομον διχοτομίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς σοφοὺς καὶ μωροὺς, οὐχ ἥττον δὲ ἢ καὶ τὴν ἐξίσωσιν ἀπάντων τῶν μωρῶν. Ἦτο ὅθεν ἐπόμενον νὰ συστήσωσι διακρίσεις μεταξὺ τῶν μωρῶν ἢ φαύλων, ὡς ἀφ' ἑτέρου μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν ἢ σπουδαίων, αἵτινες περιωρίσθησαν διὰ μὲν τοὺς εἰς τὰς μᾶλλον ἢ ἥττον σκληρὰς καὶ δυσιάτους διαθέσεις, διὰ δὲ τοὺς εἰς τὰς ἠθικὰς ἀδιαφόρους ιδιότητας (Στοβ. ἐκλ. II, 236. ἴσων δὲ ὄντων

τῶν ἁμαρτημάτων εἶναι τινὰς ἐν αὐτοῖς διαφορὰς, καθ' ὅσον τὰ μὲν αὐτῶν ἀπὸ σκληρᾶς καὶ δυσιάτου διαθέσεως γίνονται, τὰ δ' οὐ· καὶ τῶν σπουδαίων γέ ἄλλους ἄλλων προτρεπτικωτέρους γίνεσθαι καὶ πιστικωτέρους ἔτι δὲ καὶ ἄγγινουστέρους, κατὰ τὰ μέσα τὰ ἐμπεριλαμβανόμενα τῶν ἐπιτάσεων συμβαινουσῶν), ἦτο ἐπόμενον νὰ ὑμολογήσωσιν, ὅτι μεταξὺ τῆς προκοπῆς, τῆς ἠθικῆς προόδου, καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνιάτου καταστάσεως.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ περᾶνωμεν τὰς σκέψεις μας περὶ τῆς στωικῆς ἠθικῆς ἀνάγκη νὰ ὑποσυνάψωμεν ἐνταῦθα καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν οἱ Στωϊκοὶ ἀπεπειρῶντο νὰ συμβιδάσωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν πρεσβευομένην ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ δεσμοῦ, μετὰ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ σχετίζηται πρὸς τοὺς ὁμοίους του, μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικότητος. Ὁ στωϊκισμὸς ἀπονέμων εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν βούλησιν ἀξίαν ἀπόλυτον, ἀπολύει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πάσης ἐξωτερικότητος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὁμοίων του· ἐπειδὴ ὅμως μόνος ὁ λόγος καὶ ἡ βούλησις ἔχουσι τὴν ἀξίαν ταύτην διὸ μετὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποκειμένου ὑποτίθεται ἐντὸς καὶ ἡ κοινότης μεταξὺ ἀπάντων τῶν λογικῶν ὑποκειμένων, ὅπως τὸ ἄτομον ὑποτάττει τοὺς ἰδιαιτέρους αὐτοῦ σκοποὺς εἰς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινότητος. Διότι ὁ ἄνθρωπος διανοεῖται καὶ πράττει κατὰ λόγον, ἐφ' ὅσον αἱ προσωπικαὶ αὐτοῦ πράξεις παριστάνουσιν ἐν ἑαυταῖς τὸν γενικὸν νομον. ὅστις εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς δι' ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα· πάντα ταῦτα ὀφείλουσι νὰ ἐνατενίζωσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, καὶ νὰ θεωρῶσιν ἑαυτὰ ὡς ὄργανα τοῦ αὐτοῦ νόμου, ὡς μέρη ἐνὸς οὐσιωδῶς συναφοῦς ὅλου· ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ζῆ δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ διὰ τὴν κοινότητα. Οἱ Στωϊκοὶ παρέστησαν σαφέστατα τὴν ἀλληλουχίαν ταύτην μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς κοινότητος. Ἡ κοινωνικὴ τάσις συνυπάρχει κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἀμέσως μετὰ τοῦ λόγου διότι διὰ τοῦ λόγου τοῦ γινώσκει ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος ὡς μέρος τοῦ ὅλου, ἐπομένως δὲ ὡς ὑπόχρεων νὰ ὑποτάττει τὸ ἀτομικὸν αὐτοῦ συμφέρον εἰς τὸ τοῦ ὅλου. (Cicer. Fin. III, 19, 64. mundam autem censent regi nomine Deorum eumque esse quasi communem urbem et civitatem hominum et Deorum, et unumquemque nostrum ejus mundi esse partem, ex quo illud consequi, ut communem utilitatem nostrae anteponamus)· καθὼς πᾶν τὸ συγγενὲς συνέλκεται, οὕτω καὶ τὸ ἔλλογον μάλιστα, διότι ἡ ἔλλογος ψυχὴ, εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλα τὰ ὄντα, καὶ ἐκ τῆς συνειδήσεως ταύτης τῆς ἐνότητός των ἔπεται ἀμέσως ἡ τάσις πρὸς τὴν κοινότητα μεταξὺ τῶν καθ' ἕκαστα λογικῶν ὄντων (Μ. Αὐρηλ. IX, 9· XII, 30). Τὴν δὲ συνείδησιν ταύτην τῆς ἀλληλεγγυότητος ἀπάντων τῶν λογικῶν ὄντων ἐξέφρασεν ἐμφαντικώτατα ὁ τελευταῖος τῶν Στωϊκῶν, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος. Ἡ λογικότης καθὸ τοιαύτη εἶναι ἀμέσως καὶ κοινωνικότης (VI, 14. X, 2), τὸ λογικὸν ὄν αἰσθάνεται

ἑαυτὸ μόνον ἐνῶ ἐνεργεῖ διὰ τὴν κοινότητα (VIII, 7), διότι ἅπαντα ἀπαρτίζουσιν ὅλον τι, οὔτινος ἕκαστον ἄτομον εἶναι συμπληρωτικὸν (IX, 23), ὀργανικὸν μέλος (11 1· VII, 13)· ἡ κοινωνικὴ τάσις εἶναι ὅθεν ἡ κυρία τοῦ ἀνθρώπου τάσις (VII, 55), πᾶσα ἐνέργεια τοῦτου ὀφείλει ἀμέσως ἢ ἐμμέσως γὰρ ὑπηρετῆ τὸ ὅλον (IX 23), ἀπ' ἐναντίας δὲ πᾶν εἴτι ταράττει τὴν μετὰ τῶν ἄλλων σύνδεσιν του, συντελεῖ ὅπως χωρίση αὐτὸν ὡς ἀποτετμημένον μέλος ἀπὸ τοῦ σώματος ἐξ οὗ ἅπαντα ἔλκουσι τὴν ζωϊκὴν αὐτῶν δύναμιν (VIII, 34) καὶ ὅστις ἀποσπᾶται ἐξ ἐνὸς τῶν ὁμοίων του, χωρίζεται ἀπὸ τῆς ῥίζης τῆς ἀνθρωπότητος (XI, 8).

Αὕτη δὲ ἡ κοινότης, πρὸς ἣν εἰσὶ προωρισμένα πάντα τὰ λογικὰ ὄντα φύσει, ὑπάρχει πρὸ πάντων μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες συνοῖδασιν τὴν κατὰ λόγον φύσιν των, μεταξὺ τῶν σοφῶν. Πάντες οἱ σοφοὶ καὶ ἐνάρετοι, καὶ μόνοι οὗτοι εἶναι πρὸς ἀλλήλους φίλοι, διότι συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὰ τοῦ βίου, καὶ διότι ἀγαπῶσι τὴν ἀρετὴν ἀλλήλων. Στοβ. II, 184· τὴν τε ὁμόνοιαν ἐπιστήμην εἶναι κοινῶν ἀγαθῶν, διὸ καὶ τοὺς προυδαίους πάντας ὁμονοεῖν ἀλλήλοις διὰ τὸ συμφωνεῖν ἐν τοῖς κατὰ βίον.—Cic. Nat. Deor. 1, 44, 121· censent autem (Stoici) sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos, nihil est enim virtute amabilius· qui adeptus erit, ubicunque erit gentium a nobis diligetur. Πᾶσα ὅθεν πρᾶξις τοῦ σοφοῦ χρησιμεύει καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἀπάντων τῶν ἄλλων, ἢ ὡς οἱ Στωϊκοὶ ἐκφράζουσι τὴν ἐννοίαν ταύτην, ὅταν σοφός τις κινῆται πρὸς κατὰ λόγον καὶ μόνον τὸν δάκτυλον, τοῦτο ὠφελεῖ ἅπαντας τοὺς σοφοὺς ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ (Πλουτ. c. pot. 22, 2). Πλὴν ἐνταῦθα δεικνύεται ἐνταῦτῳ καὶ ἡ δυσκολία τοῦ νὰ συνάψῃ τις ταύτην τὴν ὁμολογίαν τῆς κοινωνικῆς χρείας μετὰ τῆς ἀπολύτου ἀνεξαρτησίας τοῦ σοφοῦ. Ἐὰν ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης εἰς ἑαυτόν, πῶς δύναται ἄλλος τις νὰ τὸν ὠφελήσῃ, πῶς δύναται αὐτὸς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην ἄλλου τινός; Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Σενέκα εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐρωτήματα εἶναι ἀνεπαρκεῖς· διότι εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ὅτι ὁ σοφὸς δύναται μόνον παρὰ τοῦ σοφοῦ νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν ὠθησιν πρὸς ἐνεργοποίησιν τῶν δυνάμεών του (ἐπ. 91), εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης ὡς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τὸ ζῆν (ἐπ. 9. se contentus est sapiens ad beate vivendum, non ad vivendum· ad hoc enim multis illi rebus opus est ad illud tantum animo sano et erecto et despiciente fortunam).

Ὅ,τι δὲ καθίσταται λίαν ἀξιόλογον εἶναι ἐκείνη ἡ εἰδικότης τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἣτις ἐξησθένει τὸ ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ἐνδιαφέρον τοῦ ἀτόμου· εἶναι, λέγω, ὁ κοσμοπολιτισμὸς. Οὐδεμία τῶν προγενεστέρων φιλοσοφιῶν ὑπερένιχσε τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἐθνικοτήτων· καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συμμερίζονται εἰσέτι τὴν πρόληψιν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ· μόνοι οἱ Κυνικοὶ δεικνύονται

καὶ κατὰ τοῦτο ὡς οἱ Πρόδρομοι τῆς Στοᾶς, ἐφ' ὅσον παρ' οὐδέν λογιζονται τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα ἀπέναντι τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ· ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη παρ' αὐτοῖς ἔχει μᾶλλον τὴν ἀρνητικὴν σημασίαν, ἔννοιαν νὰ σημαίνῃ μᾶλλον τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐστίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν θετικὴν τοῦ νὰ παριστάνῃ τὴν οὐσιώδη ἀλληλεγγυότητα ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἡ ἔννοια τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἐπληρώθη θετικῷ ἐμπεριεχομένῳ καὶ κατέστη γόνιμος. Ὁ λόγος τοῦ φαινομένου τούτου ἔγκειται εἰς τὰς ἱστορικὰς περιστάσεις, ἐν αἷς ἀνεφάνη ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία. Ἡ ὑπερνίκησις τῶν ἐθνικῶν ἀντιθέσεων ὤφειλε βεβαίως ν' ἀποβῆ πολὺ εὐκολωτέρα εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀφοῦ ὁ μεγαλόνους Μακεδῶν κατακτητῆς συνῆψε τὰς διαφόρους ἐθνικότητας ἐν τῇ παγκοσμίῳ βασιλείᾳ του οὐχὶ μόνον εἰς πολιτικὴν σύνδεσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς κοινὴν τινα μόρφωσιν, καὶ ὁ στωϊκὸς κοσμοπολιτισμὸς κατὰ τοῦτο ἐπιβεβαίωσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐνοπτρίζει ἀείποτε τὰς ἱστορικῶς ὑπαρχούσας καταστάσεις. Ἐκτὸς δὲ τούτου γίνεται καταφανὴς καὶ ἡ ἀλληλουχία τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ τούτου μετὰ τοῦ ὅλου συστήματος. Ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἐν γένει κατὰ τὰ προεκτεθεντα βασιζέται ἐπὶ τῆς εἰς τὰ ἄτομα ἐπικρατοῦσης ιδιότητος τοῦ λόγου, οὐδόπως δικαιούμεθα ὅπως περιορίσωμεν τὴν κοινότητα ταύτην εἰς ἓνα λαόν, ἢ νὰ αἰσθανώμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς συγγενεστέρους πρὸς τοῦτον ἢ πρὸς ἐκεῖνον· ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι ἐπίσης εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, διότι ἅπαντες ἐπίσης συμμετέχουσι τοῦ λόγου, ἅπαντες εἶναι, ὡς θρησκευτικῶς ἐκφράζει τοῦτο ὁ Ἐπίκτητος (Διατρ. 1, 2, 3. 13, 3) ἀδελφοί, διότι ἅπαντες ἔχουσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν θεὸν πατέρα. Διὰ τοῦτο καὶ ἀποτελοῦσιν ἅπαντες μίαν κοινότητα, ὁ εἰς λόγος εἶναι ὁ κοινὸς ἀπάντων νόμος, οἱ δὲ ὄντες ὑπὸ τὸν αὐτὸν νόμον, εἶναι μέλη μιᾶς πολιτείας (Μ. Αὐρ. IV, 4. εἰ τὸ νεαρὸν ἡμῶν κοινόν, καὶ ὁ λόγος καθ' ὃν λογικοὶ ἐσμεν κοινός· εἰ τοῦτο, καὶ ὁ προστακτικὸς τῶν ποιητέων ἢ μὴ λόγος κοινός· εἰ τοῦτο, καὶ ὁ νόμος κοινός, εἰ τοῦτο πολίται ἐσμεν· εἰ τοῦτο πολιτεύματός τινος μετέχομεν· εἰ τοῦτο ὁ κόσμος ὡσανεὶ πόλις ἐστὶ). εἰ ἂν ὅθεν οἱ Στωϊκοὶ παρέβαλον τὸν κόσμον κατὰ πλατυτέραν φυσικὴν ἔννοιαν πρὸς πολιτείαν ἔνεκεν τῆς συναρμολογίας ἀπάντων τῶν μερῶν του, ἔτι μᾶλλον κατὰ στενωτέραν σημασίαν ὁ κόσμος ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν λογικῶν ὄντων ἀποτελεῖ μίαν πολιτείαν, πρὸς ἣν αἱ διάφοροι ἀτομικαὶ πολιτεῖαι ἔχουσι τοιαύτην σχέσιν, ὅταν αἱ οἰκίαι μιᾶς πόλεως πρὸς τὸ ὅλον (Μ. Αὐρ. III, II, ἀνθρώπον πολίτην ὄντα πόλεως τῆς ἀνωτάτης, ἧς αἱ λοιπαὶ πόλεις ὡσπερ οἰκίαι εἰσὶν), καὶ τοῦλάχιστον ὁ Σοφὸς προτιμᾷ πολλῶ μᾶλλον τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, εἰς ἣν ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι ἀνήκουσιν, ἢ τὴν στενὴν ἐκείνην καὶ περιορισμένην, ἐν ἣ κατὰ συγκυρίαν ἐγεννήθη (Sen. de ot. sor. 31 duas respublicas animo com-

plectamur, alteram magnam et vere publicam, qua Dii aequae homines continentur. . . alteram cui nos ad se ripsitconditi nascendiviv beat. 20 patriam meam esse mundum sciam et praesides Deos.—'Επικτ. Διατρ. III, 22, 83. Αὐτόθι 1, 9 εἴαν ἡ διδασκαλία περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν θεὸν συγγενείας εἶναι ἀληθῆς ὁ τοιοῦτος δὲν εἶται Ἀθηναῖος ἢ Κορίνθιος, ἀλλὰ κόσμιος καὶ υἱὸς θεοῦ)· ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ ὅλου συνεργῶν ἀποβλέπει εἰς τοῦτο, ἵνα ἅπαντες ἀναγνωρίζωσιν ἑαυτοὺς ὡς μέλη μιᾶς πολιτείας, καὶ συνοικῶσιν ὡς μία ἀγέλη ὑπὸ τὸν κοινὸν νόμον τοῦ λόγου. (Πλούτ. Μ. Ἀλεξ. ἀρ. 1, 6· καὶ μὴν ἡ πολὺ θαυματομένη πολιτεία τοῦ τῆν Στωϊκῶν αἵρεσιν μεταβαλλομένου Ζήνωνος εἰς ἓν τοῦτο συντείνει κεφάλαιον ἵνα μὴ κατὰ πόλεις μηδὲ κατὰ δήμους οἰκῶμεν, ἰδίους ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίους, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ἠγώμεθα δημότας καὶ πολίτας, εἰς δὲ βίος ἢ καὶ κόσμος ὡσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ τρεφομένης). Ὅθεν ἐνταῦθα ἡ ἠθικὴ συνειδητὴς ἐπεκτείνεται εἰς γενικότητα, ἀποβαίνει καθολικὴ· ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ ἐπανακάμπτει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ καὶ ἠθικῆς φύσεως, εὐκόλως δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς ἄλλους τὴν αὐτὴν φύσιν, καὶ διὰ τῆς ἐνότητος τῆς οὐσίας του καὶ τοῦ προορισμοῦ του νὰ συνειδῇ ἑαυτὸν συνδεδεμένον μὲ αὐτοὺς εἰς ἓν ὅλον.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς ἡμετέρας ἐκθέσεως τοῦ στωϊκοῦ συστήματος, ἀνάγκη ἐπὶ τέλους ἵνα διαλάβωμεν διὰ βραχείων καὶ τινες οἱ λόγοι δι' οὓς αὐτὸ κατὰ προτίμησιν παντὸς ἄλλου ἐξήσκησε τοσοῦτον σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἵνα δὲ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὀφείλομεν νὰ προαναμνήσωμεν ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ χαρακτηρίζει τὸν μεταγενέστερον στωϊκισμόν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου, εἶναι ἡ τάσις του ὅπως καταστῇ δημοτικὸς, ὅπως συμβιβασθῇ μὲ τὰς ἐννοίας καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινοῦ βίου.

Ὁ πρῶτος ὅστις διεχάραξε τὴν μέσσην ταύτην πορείαν ἐγένετο Παναίτιος ὁ Ῥόδιος, γεννηθεὶς περὶ τὸ 175, καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 112 π. Χ. Ἡ προσπάθειά του ἀπηυθύνετο ὅπως δημοτικεύσῃ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν· ἐνεκεν τῆς τάσεως ταύτης ἐνησχολεῖτο οὐχὶ περὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν φυσικὴν, ἀλλὰ περὶ τὴν πρακτικὴν πλευρὰν τῆς φιλοσοφίας. Πραγματευόμενος περὶ τῆς ἠθικῆς ἐξέκλινε τῶν ἀρχαιοτέρων Στωϊκῶν, ἐφ' ὅσον ἐζήτησε νὰ μετριάσῃ τὸ αὐστηρὸν τῶν ἀρχῶν τῶν καὶ νὰ προσαρμόσῃ τὴν ἠθικὴν εἰς τὸν κοινὸν βίον. Ὁμολογεῖ π. χ. ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν ἀρκεῖ πρὸς εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ὅτι δεῖται τις καὶ ὑγείας καὶ προμηθείας ἐξωτερικῶν μέσων (Δ. Λ. VII, 128). Ἀπεδοκίμαζε προσέτι τὴν ἀπάθειαν ἢ τὴν ἀναλγησίαν, ἣν οἱ ἀρχαιότεροι Στωϊκοὶ ἐθεώρουν ὡς τὴν ὀμαλὴν κατάστασιν τοῦ σοφοῦ (Gell. XII, 5. 10· ἀναλγησία atque ἀπάθεια iudicio Panaetii improbata abjectaque est). Τὸ περὶ τοῦ καθήκοντος σύγγραμμά του (Cic. ad. Attic. XVI, 14,

4), ὅπερ ὁ Κικέρων ἔλαβεν ὡς βάση τοῦ ἰδίου του De officiis προσδιώρισε ῥητῶς οὐχὶ διὰ τοὺς τελείους σοφοὺς, ἀλλὰ διὰ τοὺς εἰς τὴν σοφίαν προκόπτοντας. Καὶ ἡ ἐκλεκτικὴ τάσις τοῦ μεταγενεστέρου στωϊκισμοῦ ἀναφαίνεται πρῶτον εἰς τὸν Παναίτιον. Ἐθαύμαζε τὸν Πλάτωνα (Cic. Tuscul 1, 32, 79. Panaetius Platonem omnibus locis divinum sapientissimum, sanctissimum, Homerum philosophorum appellat) ἐλάλει μὲ σέβας περὶ τῶν ἄλλων διασήμων φιλοσόφων τῆς ἀκαδημαϊκῆς περιπατητικῆς σχολῆς, καὶ ἠρύετο ἐξ αὐτῶν πολλὰς θεωρίας. (Cic. de fin. IV, 28, 79. Panaetius semper habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant).

Τέλος δὲ ὁ Παναίτιος κατέστη ἱστορικῶς ἀρίδης διότι κυρίως συνετέλεσεν ὅπως εἰσαγάγη καὶ διαδώσῃ τὸν στωϊκισμὸν εἰς τὴν Ῥώμην. Μετέβη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Ῥώμην, συνεσχετίσθη μετὰ τοῦ Λαιλίου καὶ δι' αὐτοῦ μετὰ τοῦ νεωτέρου Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ, ὅστις τὸν ὑπεδέχθη ἐν τῇ οἰκίᾳ του, καὶ ἔκτοτε ἐγένετο ἀχώριστος αὐτοῦ ἀκόλουθος. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν του ἀναφέρονται διάφοροι ἔξοχοι Ῥωμαῖοι. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του διέτριψεν ἐν Ἀθήναις, ἐνθα προΐστατο τῆς στωϊκῆς σχολῆς.

Μεταξὺ τῶν τοῦ Παναϊτίου μαθητῶν ἐξέχει ὁ Ποσειδώνιος γεννηθεὶς ἐν Ἀπαμείᾳ περὶ τὸ 135 ἔτος π. Χ. Ἦνοιξεν ἐν Ῥόδῳ φιλοσοφικὴν σχολήν, ὃν ἤκουσεν ἐνταῦθα ὁ Κικέρων, ὅστις καὶ μετὰ ταῦτα εἶχε μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, ἔτι δὲ καὶ ὁ Πομπήϊος, ὅστις ἐπεδίωκε καὶ ἐξετίμα τὴν συνδιατριβὴν του. Ἦτο ὁ πολυμαθέστατος τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων κατὰ τὴν ἐκλεκτικὴν μέθοδον τοῦ διδασκάλου του Παναϊτίου, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ πρόεβη, ὥστε νὰ συμβιβάσῃ τὸ κατὰ δύναμιν τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελικῆς, καὶ διὰ τινος ἐπιτηδεΐας συγχωνεύσεως τῶν διαφόρων θεωριῶν νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ πάσης διαφωνίας καὶ ἐριδος.

Ἐκ τούτων λοιπὸν ἐξηγεῖται εὐκόλως διατι ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία διεδόθη τοσοῦτον εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ πρακτικὴ αὐτῆς τάσις, ἡ ἀποστροφή της κατὰ πάσης ἀγόνου θεωρίας, ἡ ἠθικὴ ἀυστηρότης της, ἡ ἔξαρσις τῆς προσωπικότητος, τὸ πάθος της πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀφοσίωσις της καὶ ἡ τῶν ἐγκοσμίων περιφρόνησις—ὁ χαρακτήρ οὗτος τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἔμελλε ν' ἀρέσκη εἰς τοὺς προκριτωτέρους τῶν Ῥωμαίων μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δεούσης ἐλευθερίας. Ἐπὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν αὐτοκρατόρων οἱ ἀντιπολιτευόμενοι προσέφυγον κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν. Ὁ στωϊκισμὸς ἐντεῦθεν προσέλαβε πολιτικὸν χαρακτήρα (ταράττει, ἔλεγον, τὰ πνεύματα διὰ τῆς ἀλαζονείας του arrogantia καὶ διὰ τῆς προσκολλησεῶς του εἰς τὰ ἀρχαῖα ῥωμαϊκὰ ἦθη καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα [Tac. atn. XIV 57 Rubellius Plautus κατηγορεῖτο ὑπὸ τοῦ Νέρωνος] ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre,

assumpta etiam stoicorum arrogantia sectaque quae turbidos et negotiorum adpetentes faciat XVI, 22). Πολλοὶ Στωϊκοὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος ἐγένοντο θύματα τοῦ φρονήματός των, θανατωθέντες ἢ ἐξορισθέντες. Ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ διετάχθη ὅπως ἐξελαθῶσιν οἱ φιλόσοφοι ἐκ τῆς Ῥώμης, ἐν οἷς συμπεριελήφθη καὶ Ἐπίκτητος ὁ Στωϊκός (Διον. Κασσ. LXVII, 13, (ὁ Δομιτιανός) τὸν Ρούστικον τὸν Ἀρουλήνον ἀπέκτεινεν, ὅτι ἐφιλοσόφει.—ἄλλοι τε ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης τῆς κατὰ τὴν φιλοσοφίαν αἰτίας συχνοὶ διώλοντο, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐξηλάθησαν αὐθις ἐκ τῆς Ῥώμης.—(Gell. N. A. XV 11, 3 Neque illis solum temporibus nimis rudibus philosophi ex urbe Roma pulsisunt (A. u. c. 593=161 πρ. X) verum etiam Domitiano imperante senatusconsulto ejecti atque urbe et Italia interdicti sunt. Sua tempestate Epictetus quoque philosophus propter id senatus—consultum Nicopolim Roma decessit).

Ὅθεν ὁ Ῥωμαϊκὸς στωϊκισμὸς ἐξήσκει ἐπιρροὴν πολιτικὴν σὺν καὶ ἠθικῇ· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον τοῦ συστήματος ὀλίγον συνετέλεσε. Γραμματολογικῶς κατεβιβάσθη εἰς δημώδη ἠθικὴν φιλοσοφίαν, ἣτις μᾶλλον περιεστρέφετο εἰς πρακτικὰς παραινήσεις, εἰς ἠθικὴν ῥητορείαν ἢ εἰς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ ἠθικοῦ βίου. Οἱ σημαντικώτεροι ἀντιπρόσωποι τοῦ στωϊκισμοῦ κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦσαν ὁ Σενέκας, ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος. Ὁ Σενέκας, ἀνὴρ οὐχὶ πάντῃ ἀνεπιλήπτου χαρακτῆρος, παρέστησεν εἰς τὰ συγγράμματά του τὸν τροπολογημένον στωϊκισμόν, καὶ ἠθικὴν ὑπὸ ῥητορικὴν μορφήν, καὶ παραινετικὸν τρόπον, καὶ δι' ἐπιδεικτικοῦ ὕφους. Ὁ Ἐπίκτητος γεννηθεὶς ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας καὶ τὸ πρῶτον αἰχμάλωτος γενόμενος ἐδίδασκε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του ἐν Ῥώμῃ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, καὶ διὰ τοῦ κατὰ τῶν φιλοσόφων προβουλευμάτος τῷ ἔτει 94 μ. X. ἐξηλάθη ἐκεῖθεν, καὶ ἐλθὼν εἰς Νικόπολιν ἤνοιξε φιλοσοφικὴν σχολήν. Φιλοσοφῶν ἐπεδίωκε σκοπὸν ὅλως πρακτικόν. Ἡ διδασκαλία του ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς τὸν χαρακτῆρα κοινῶς καταληπτῆς μετριασμένης ἠθικῆς φιλοσοφίας. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ του ἦτο ἀνέχον καὶ ἀπέχον. Αὐτὸς οὐδὲν συνέγραψεν, ἀλλ' ὁ μαθητῆς του Ἀρριανὸς συνέταξε τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ μαθήματα εἰς ὀκτὼ βιβλία ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν διατριβαὶ Ἐπικτήτου, ἐξ ὧν τὸ ἡμισυ σώζεται. Ὁ αὐτὸς συνέγραψε καὶ ἐπιτομὴν τῆς στωϊκῆς ἠθικῆς ὑπὸ τὸν τίτλον ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου.

Διὰ τοῦ Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνίνου ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἀνέβη ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εἶναι ὁ τελευταῖος τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων, ἃν πρέπη νὰ ὀνομάσῃ τις φιλοσοφίαν τὰς σκέψεις καὶ παρατηρήσεις, ἅςτινας ἐκθέτει ἐν τῷ αὐτοῦ συγγράμματι εἰς ἑαυτόν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔχει σμικρὰν φιλοσοφικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καταδεικνύει ἀνθρώπικόν εὐγενές αἰσθημὰ καὶ μεγάλην ῥοπὴν πρὸς